

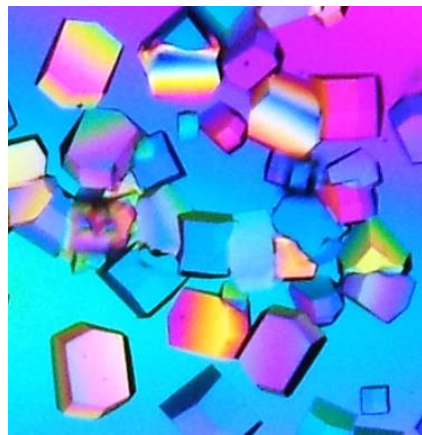
Kristályos szerkezet.
Vezetők, szigetelők, félvezetők elektromos,
termikus és optikai tulajdonságai.

Balog Erika

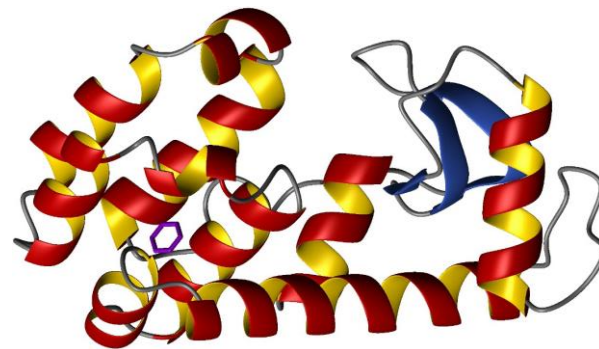
Szilárd anyagok

A. Kristályos anyagok

- Periodikus hosszútávú rendezettség
- Térrács - elemi cella (a természetben 14-féle, "Bravais-rácsok")
- Összetartó kölcsönhatások alapján
  - kovalens kötés: atomrács
  - ionos kötés: ionrács
  - fémes kötés: fémkristály
  - másodlagos kötések: molekularács

Lizozim fehérjekristályok polarizált fényben (anizotrópia)

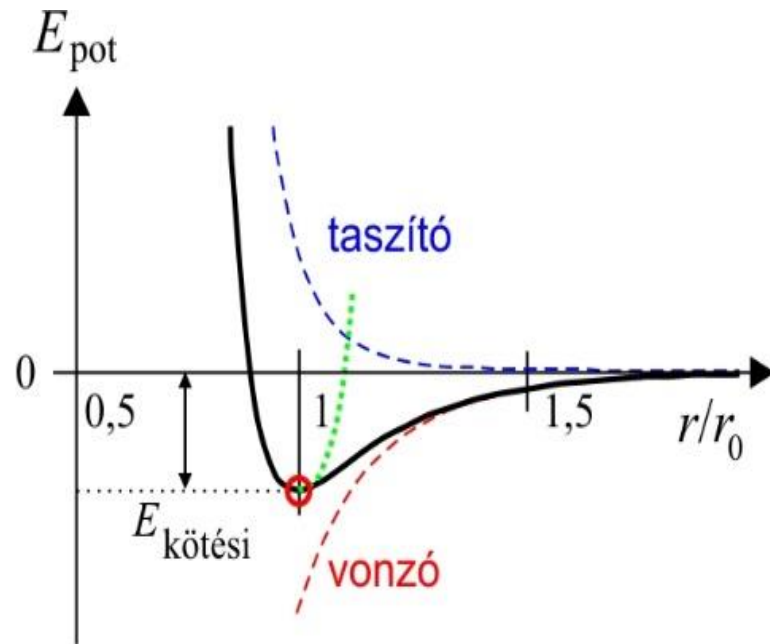

Lizozim fehérjemolekula

B. Amorfa anyagok

üvegszerű, viszkózus "folyadékok"

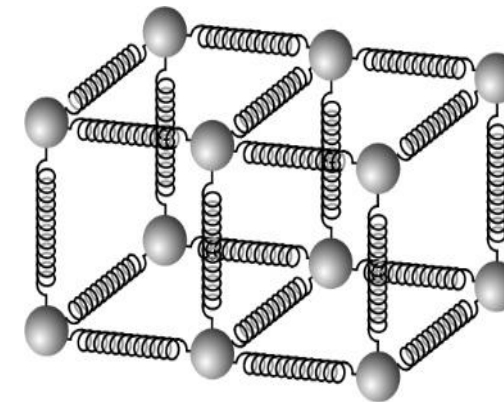
		Bravais-rácsok	
$\beta \neq 90^\circ$ $a \neq c$ 	$\beta \neq 90^\circ$ $a \neq c$ 		
$a \neq b \neq c$ 	$a \neq b \neq c$ 	$a \neq b \neq c$ 	$a \neq b \neq c$
$a \neq c$ 		$a \neq c$ 	
$\alpha \neq 90^\circ$ 			
$\gamma = 120^\circ$ 			

- a függvény minimumhely közelében parabolával jól közelíthető.

$$E_{pot} = D (r - r_0)^2$$

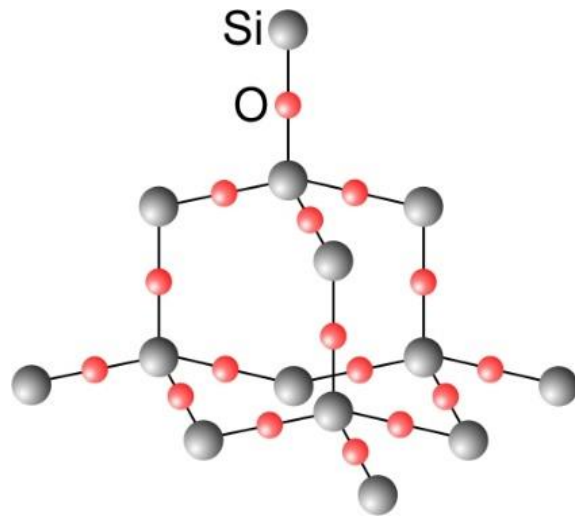
$$F = -D r$$

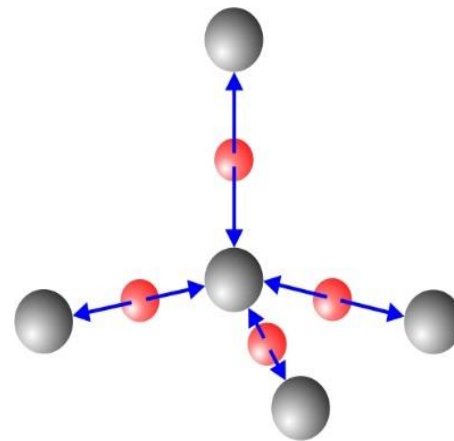
Kristály: rugókkal összekötött tömegpontokból álló térrács.

- az atomok egyensúlyi helyzetük körül rezgőmozgást végeznek.
- ha a hőmérséklet nő, a rezgés amplitúdója nő.
- de az aszimmetrikus potenciálgödör miatt a mozgás nem lesz szimmetrikus: átlagosan hosszabb ideig tartózkodnak az egyensúlyi helyzettől nagyobb távolságra.

Piezelektromos hatás

Kvarc (SiO_2) kristályszerkezete.

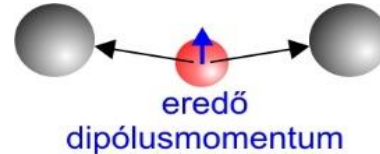

- dipólus: a +/- töltések középpontja nem esik egybe.

$$p = q \cdot l$$

- poláris kovalens kötésekhez tartozó elektromos dipólusmomentumok (tetraéderes kristályszimmetria miatt) eredője 0.

Ha nyomást gyakorlunk a kristályra:

feszültség mérhető a kristály két pontja között.

meghajló Si – O – Si kötések eredő dipólusmomentuma nem 0

Direkt piezelektromos hatás

Piezelektromos hatás

Direkt piezelektromos hatás:

*ha nyomást gyakorlunk a kristályra
(deformáljuk)*

feszültség mérhető a kristály két pontja között

ultrahang detektálás

Inverz piezelektromos hatás:

ha feszültséget kapcsolunk a kristályra

a kristály deformálódik

*ha periodikusan változó feszültséget
kapcsolunk a kristályra*

a kristály periodikusan deformálódik = rezeg

*ha megfelelően választjuk meg a
feszültség frekvenciáját*

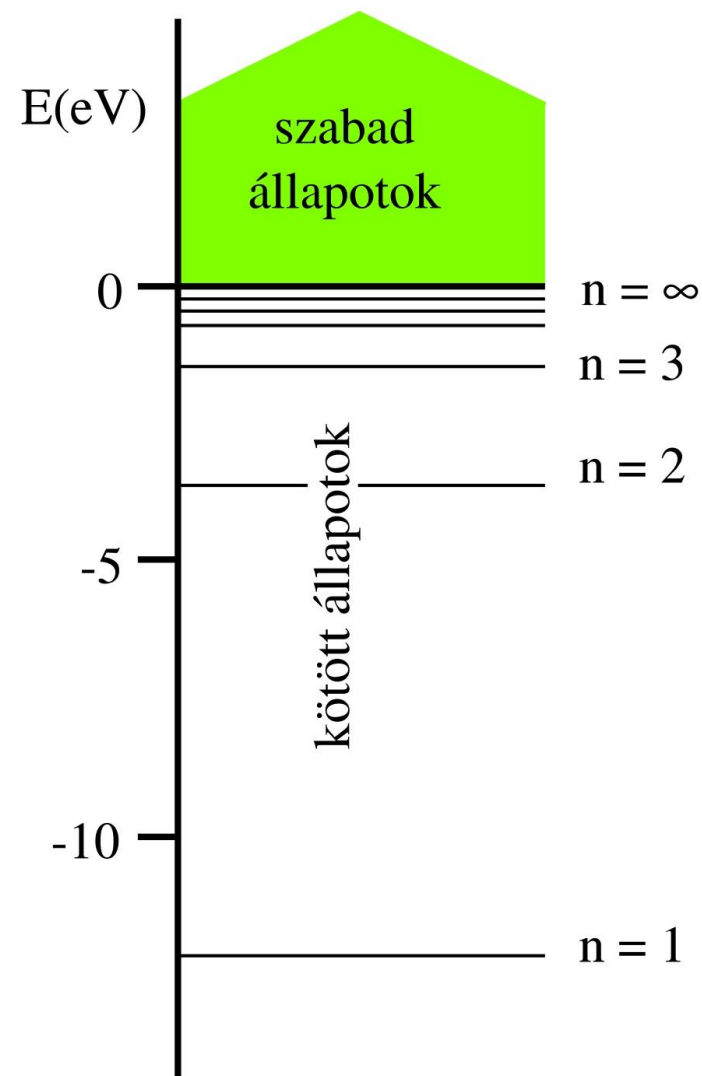

ultrahang keltés

Energianívók kristályokban

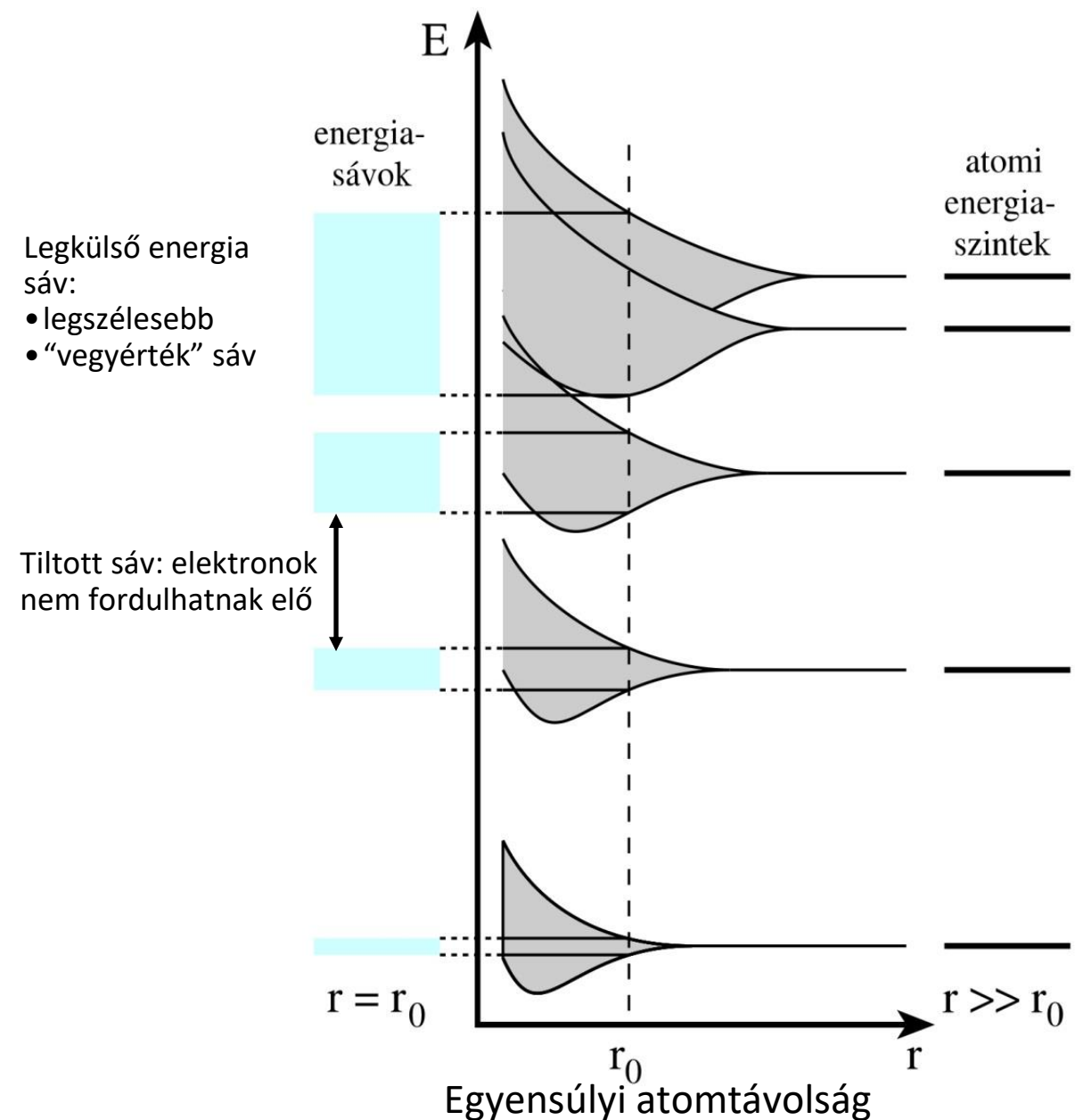
Izolált hidrogénatom

- Nincs kölcsönhatás más atomokkal
- Diszkrét energianívók
- **Pauli-elv:** egy atomon belül nem létezhet két olyan kötött elektron, amelynek mind a négy kvantumszáma megegyezik

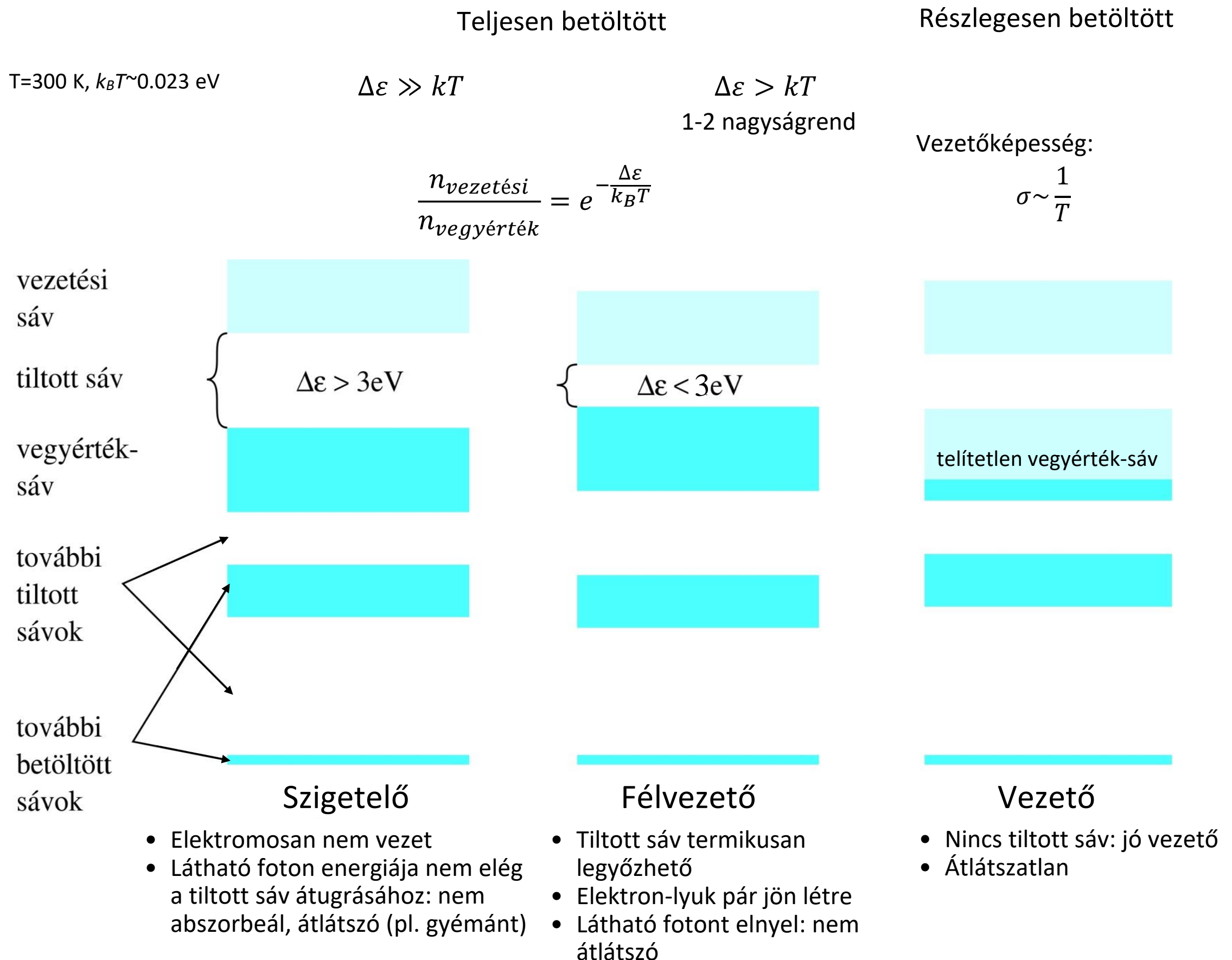

Kristály

- Atomok kölcsönhatnak
- **Pauli-elv következménye:** azonos kvantumállapotok elkerülése úgy valósul meg, hogy a kölcsönhatásba kerülő elektronok atomonként azonos energiaszintjei N darab közeli szintre hasad fel
- Közeli nívók folytonos **energiasávokba** olvadnak

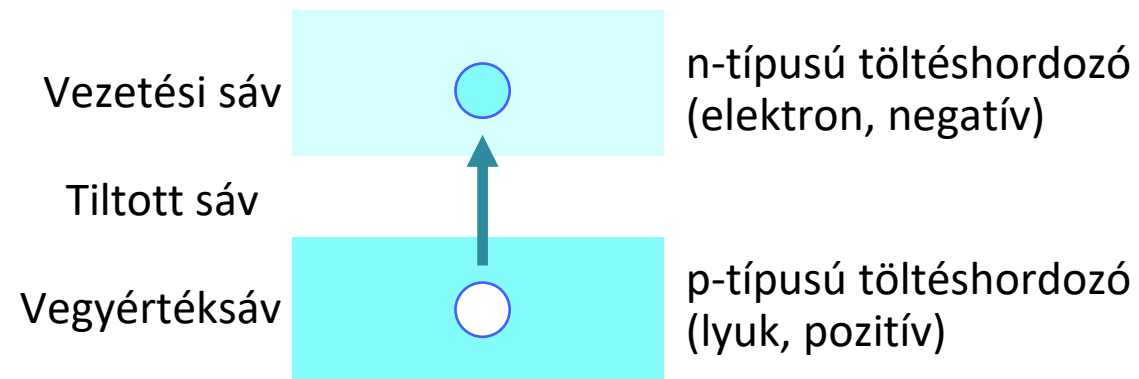
Eltérő sávszerkezetű kristályos anyagok

Félvezetők

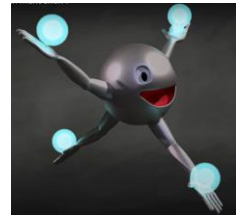
A. Tiszta félvezetők

- Kétféle töltéshordozó (n, p):

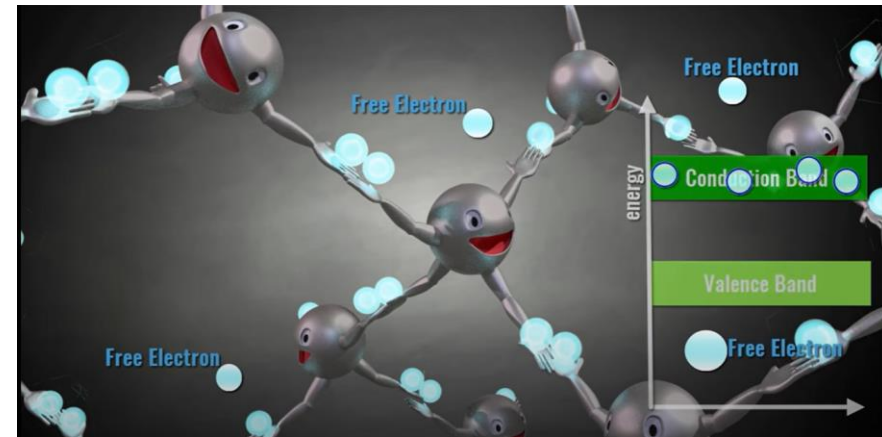
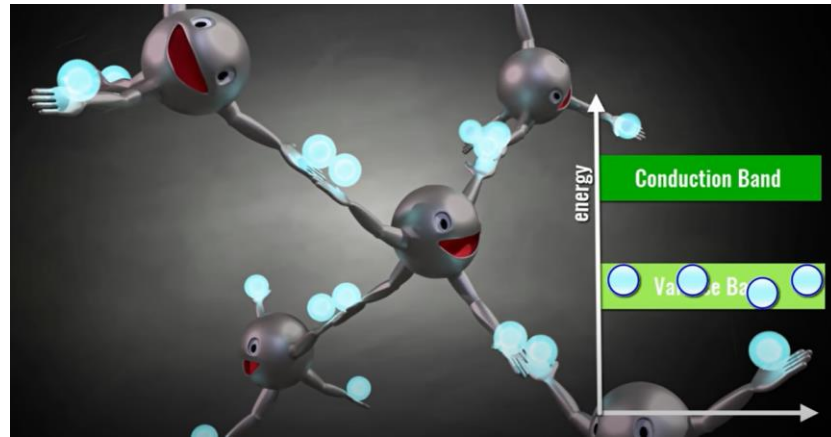

- Vezetőképesség hőmérsékletfüggő: $\sigma = konst \cdot e^{-\frac{\Delta\varepsilon}{2k_B T}}$
- Tiltott sáv ($\Delta\varepsilon$) < 3 eV
- Tiltott sáv átugrása látható fény (1.5-3 eV) abszorpciójával is előidézhető: $hf_{vis} > \Delta\varepsilon \longrightarrow$ átlátszatlan
- Tiltott sáv ($\Delta\varepsilon$) termikusan legyőzhető

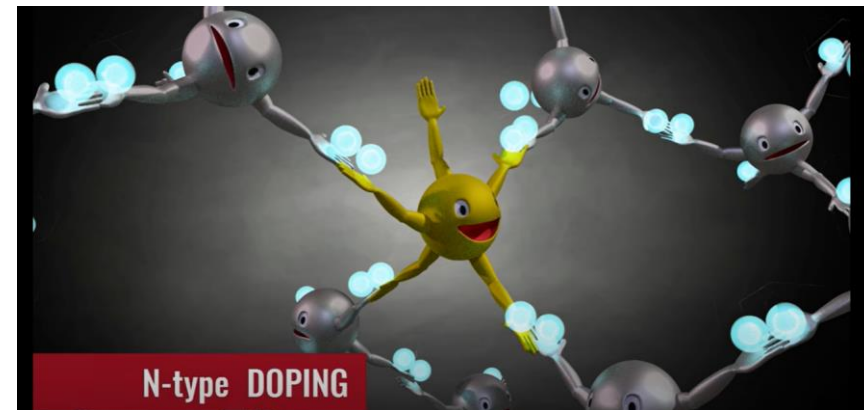
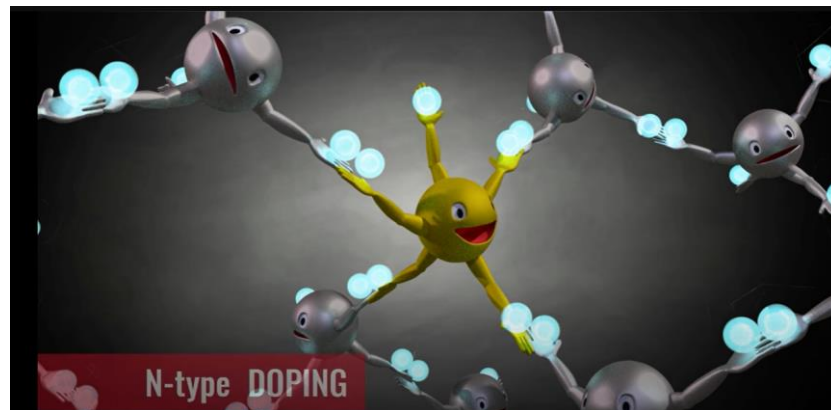

Si

Si

Si - P

Félvezetők

B. Szennyezett félvezetők

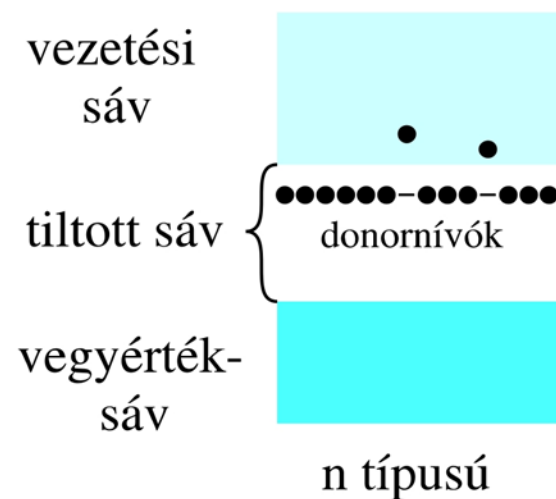
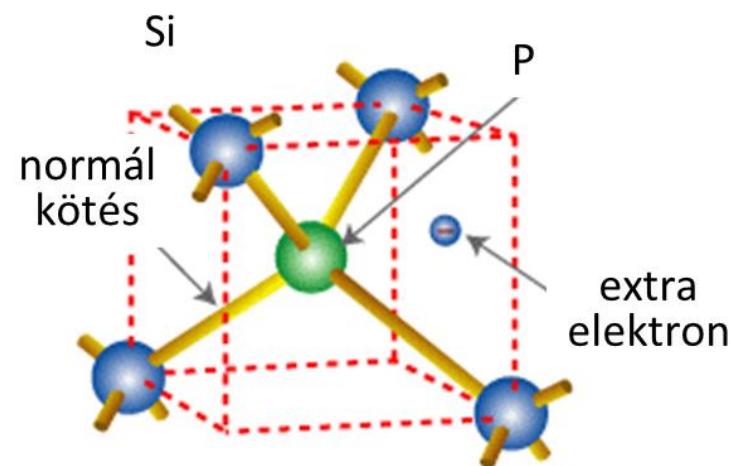
Szennyezés: - a gazdarács atomjai között elhelyezett kis mennyiségű idegen atom:
- új elektronállapotok kialakulásához vezet, melynek következtében a tiltott sáv keskeny lesz.

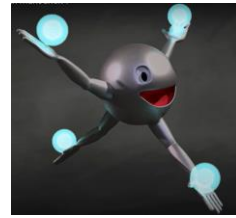
$$\frac{N_{gazda}}{N_{szennyezés}} \approx 10^6$$

n-típusú félvezető (e-donor):

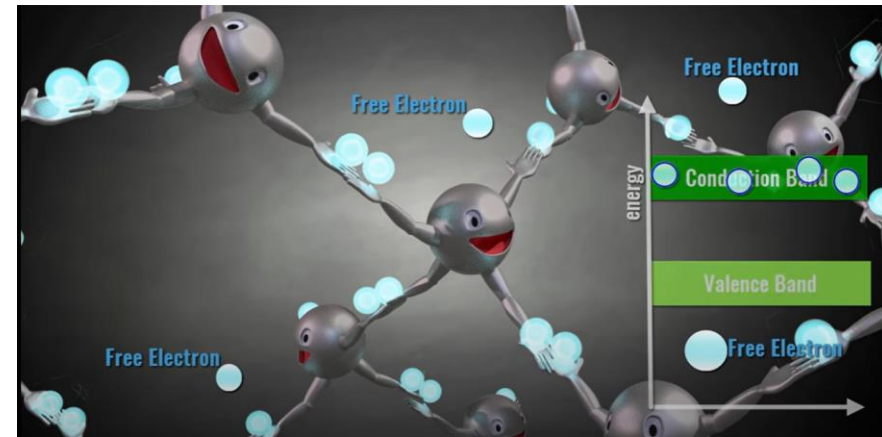
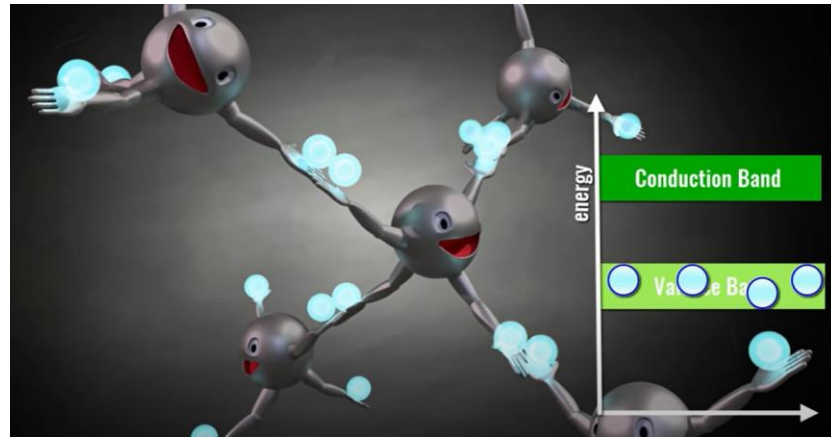
4-vegyértékű gazdarácsban (Si, Ge)

5-vegyértékű szennyezés (P, As, Bi):

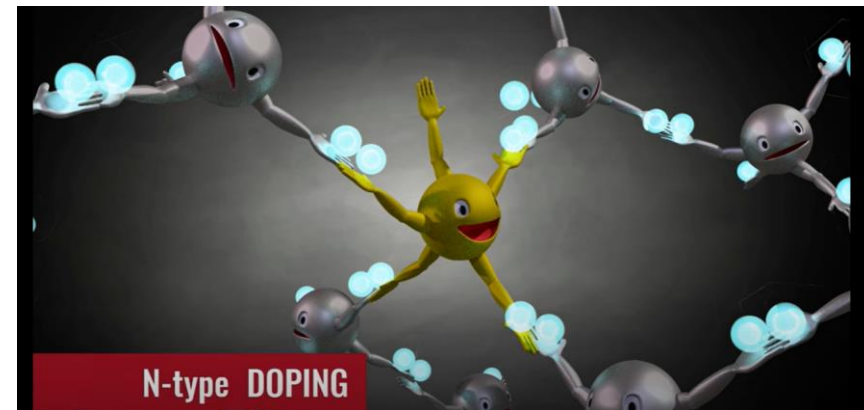
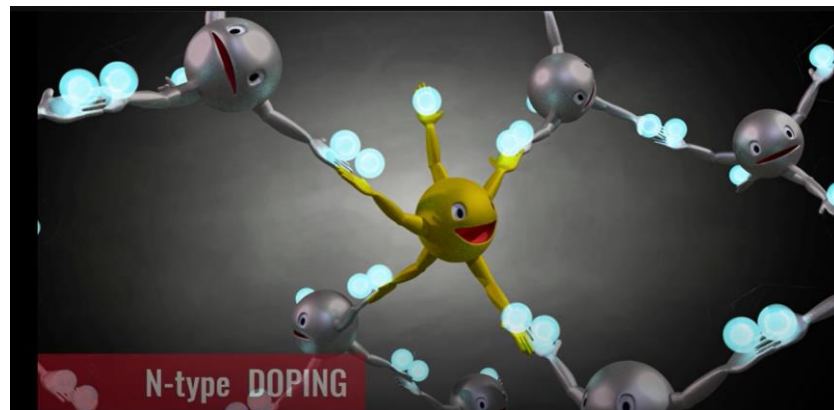

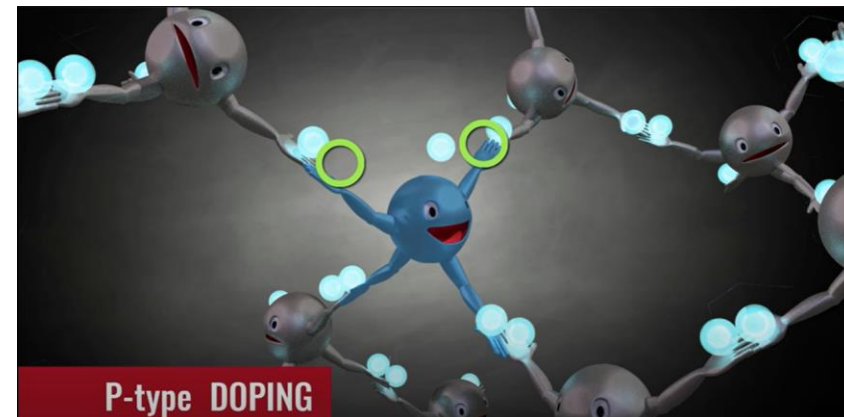
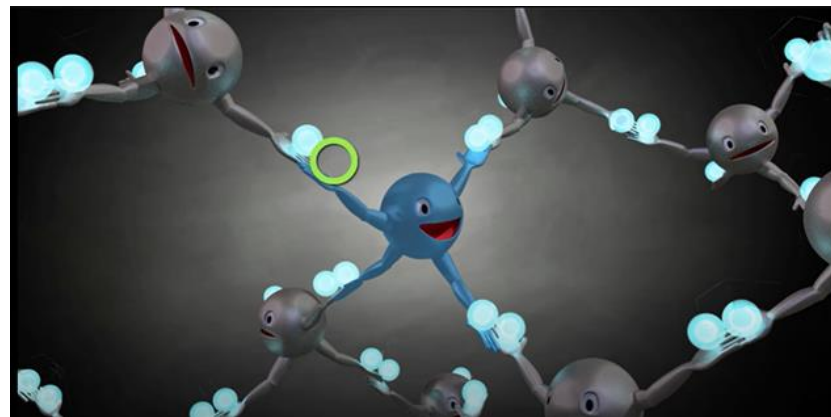
Si

Si

Si - P

Si - B

Félvezetők

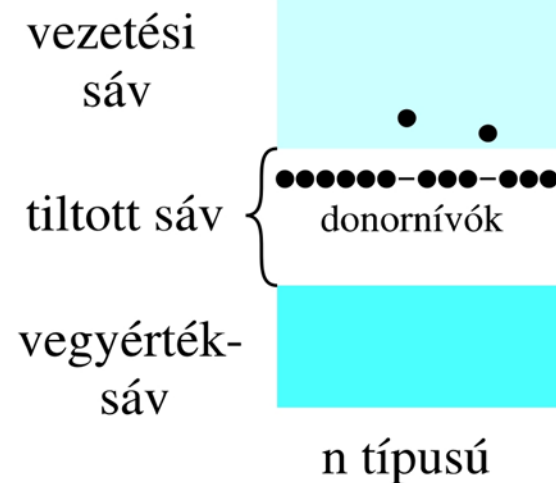
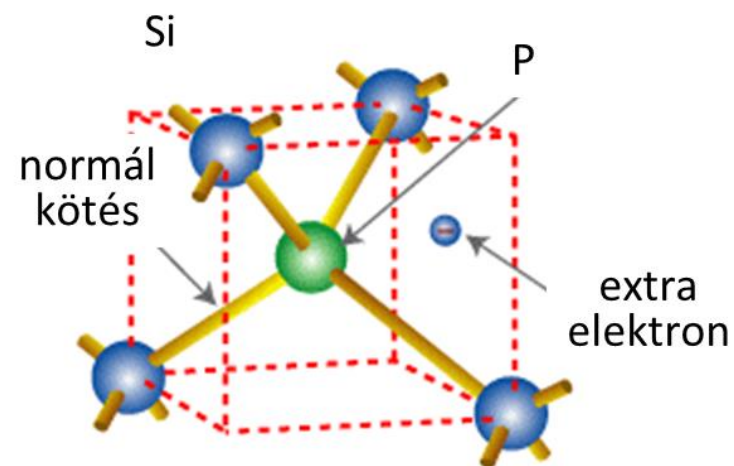
B. Szennyezett félvezetők

Szennyezés: - a gazdarács atomjai között elhelyezett kis mennyiségű idegen atom:
- új elektronállapotok kialakulásához vezet, melynek következtében a tiltott sáv keskeny lesz.

n-típusú félvezető (e-donor):

4-vegyértékű gazdarácsban (Si, Ge)

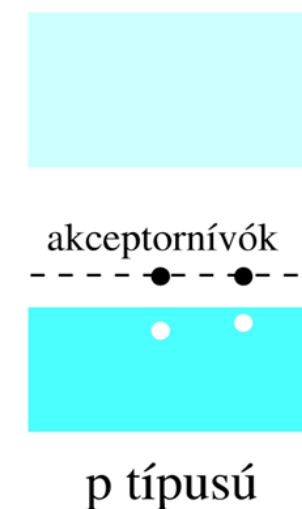
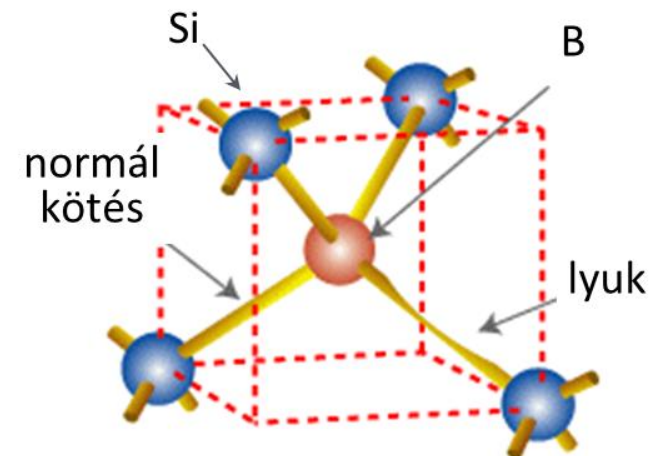
5-vegyértékű szennyezés (P, As, Bi):

p-típusú félvezető (e-akceptor):

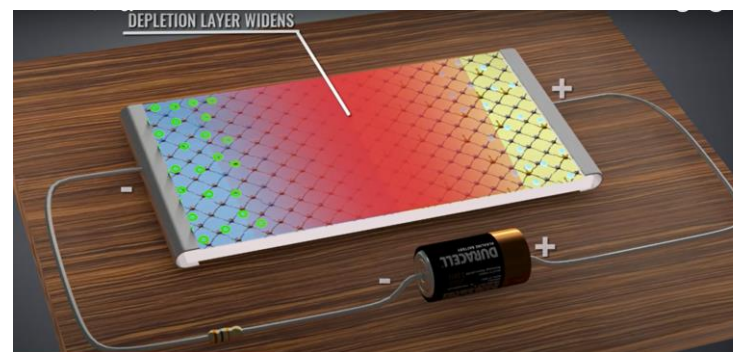
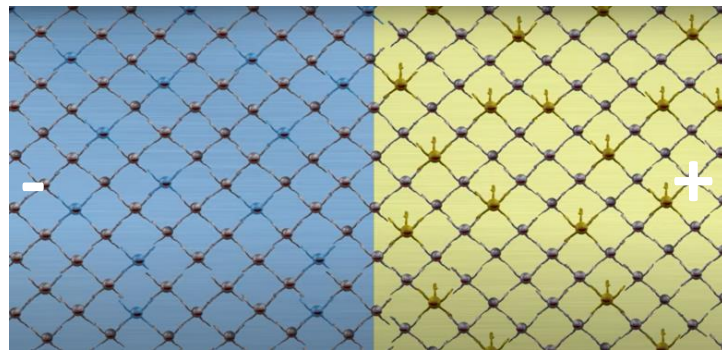
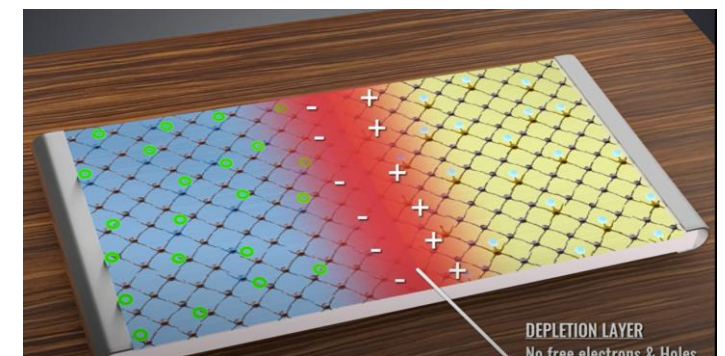
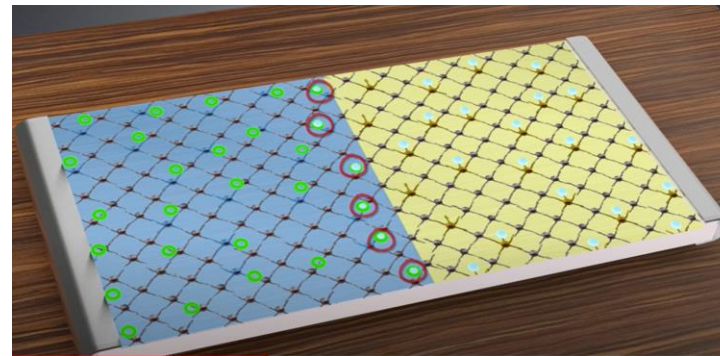
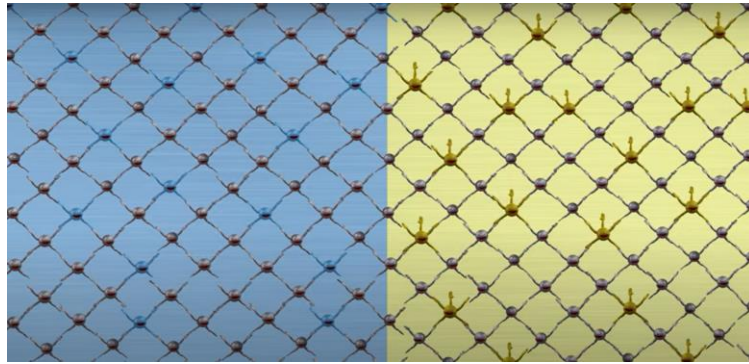
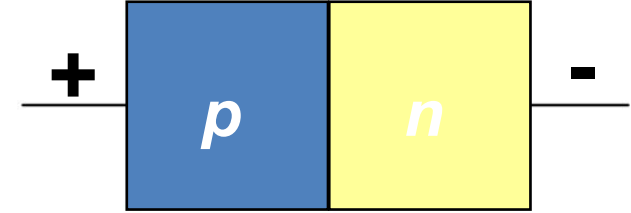
4-vegyértékű gazdarácsban (Si, Ge)

3-vegyértékű szennyezés (Al, Ga, In, B):

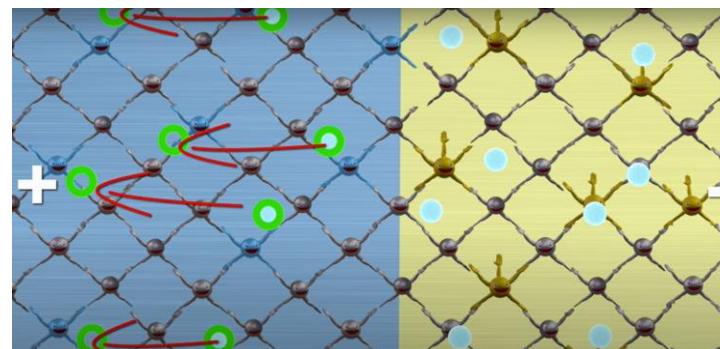
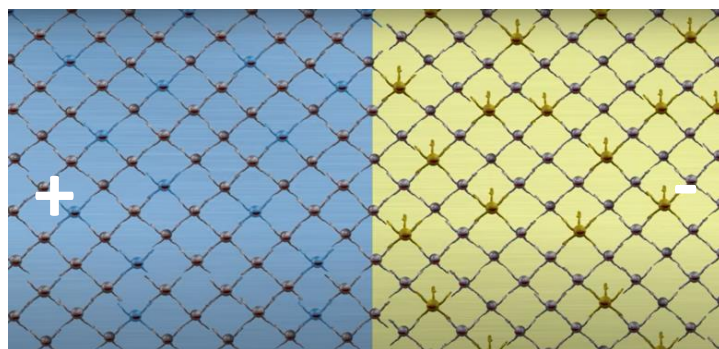

Dióda - megfelelően szennyezett, p- és n-típusú félvezetők összeillesztéséből kialakított mikroelektronikai eszközök

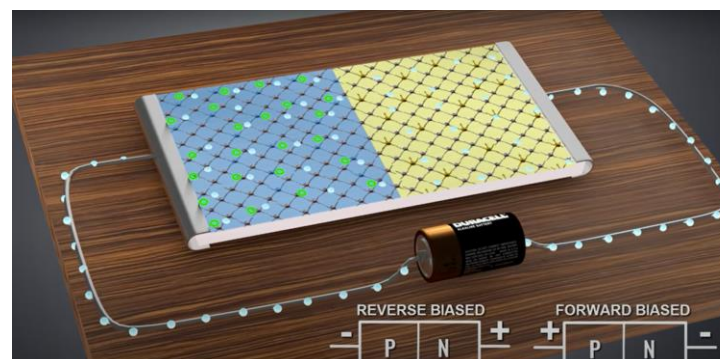
- záróirányú előfeszítés

- nyitóirányú előfeszítés

Alkalmazás:

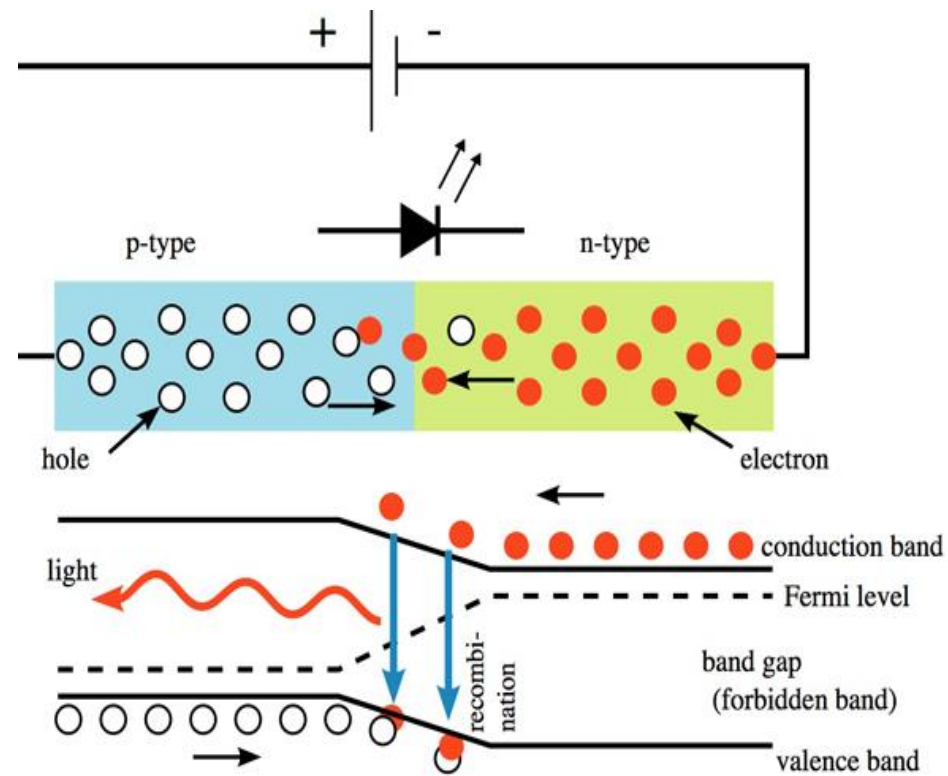
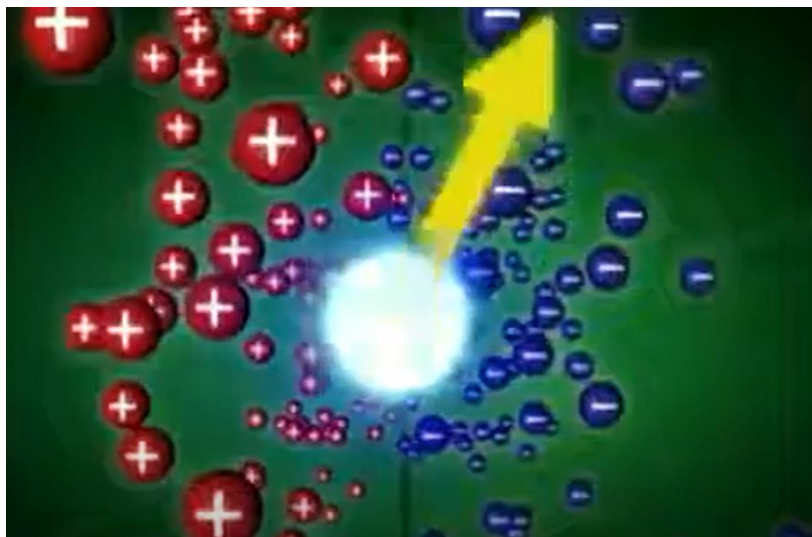
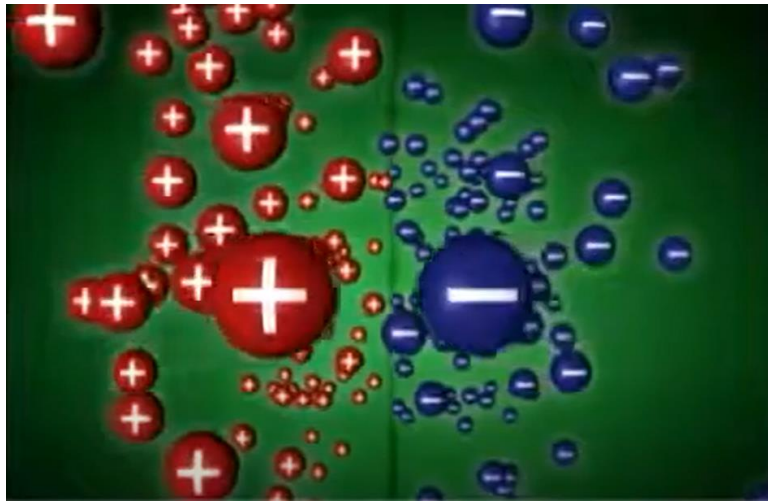
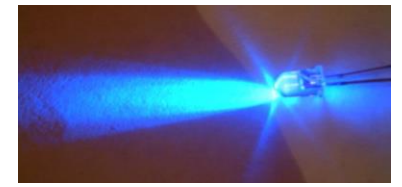
- egyenirányító
- elektromos feszültség → fényforrás, LED
- megvilágítás → feszültség → CCD pixel

<https://www.youtube.com/watch?v=7ukDKVHnac4>

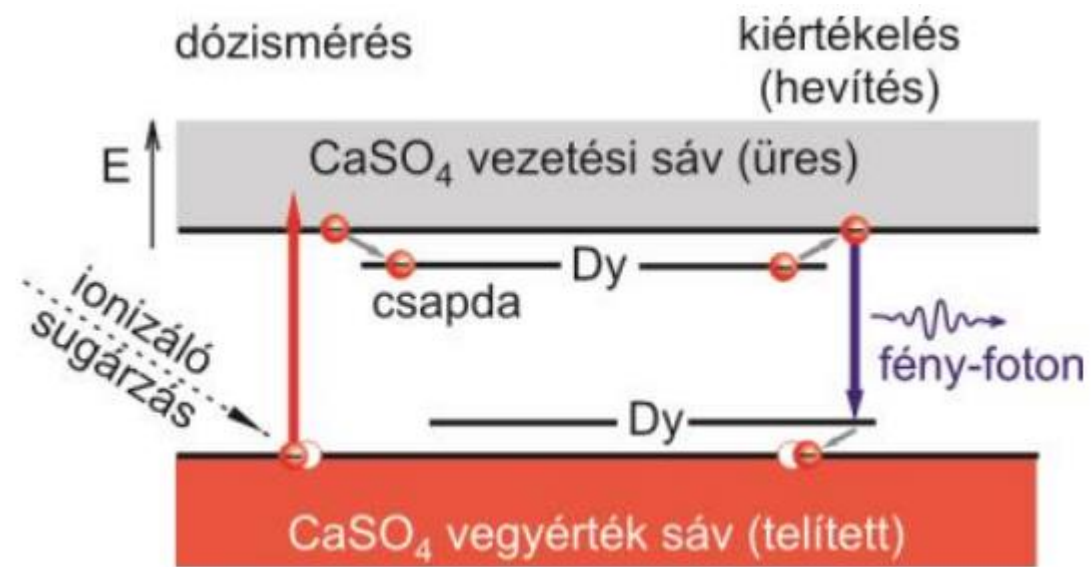

Light Emitting Diode (LED)

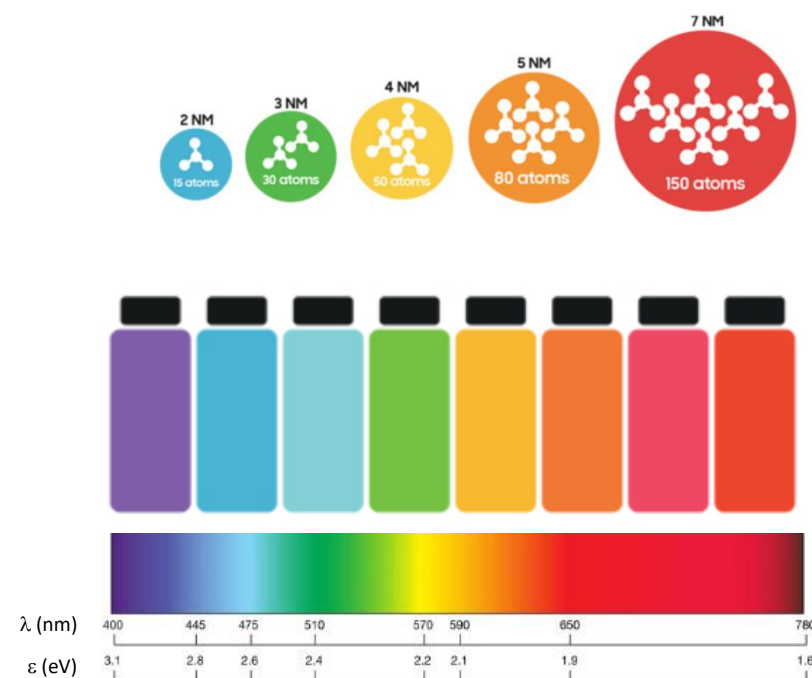
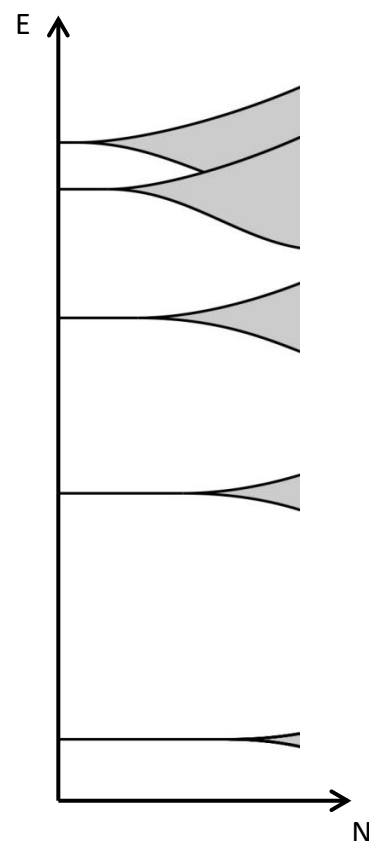
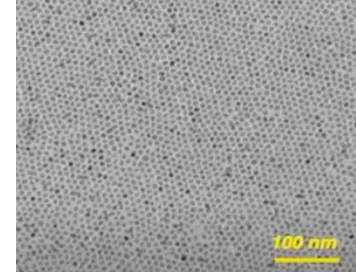
Isamu Akasaki, Shuji Nakamura, Hiroshi Amano, Nobel-prize 2014

Termolumineszcens dózismérő

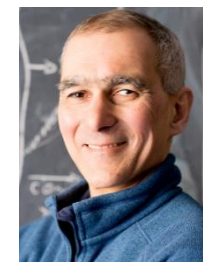
Kvantumpontok:

- kis méretű (nm nagyságú, 100-1000 atomot tartalmazó) félvezetőik.
- nagyságuk meghatározza tulajdonságaikat: a kibocsájtott fény energiája a kvantumpont nagyságától függ.
- a tiltott sáv szélessége határozza meg a kibocsájtott fény energiáját (hullámhosszát).
- a kibocsájtott fény energiája fordítottan arányos a kvantumpont nagyságával.

Alkalmazás:

- sejtek működése – képalkotás (fehérje nagyságúak),
- lézer, mikroszkóp,
- orvosi képalkotás, TV-QLED, stb.

Mounir G. Bawendi, Louis E. Brus, Alexei I. Ekimov
kémiai Nobel-díj 2023